

Peter Seipel
21 november 2005

Rättsinformation – för vem?

Stiftelsen för rättsinformation. Konferens den 22 november
2005

En elektronisk rättskällelära

1 Inledning

Bild Detta tänker jag kommentera...

Jag kommer att lyfta fram några grundfrågor:

- Den elektroniska rättsinformationen har en relativt lång historia. Den påverkar och förändrar synen på rättskällorna, inte alltid på ett tydligt sätt.
- Prejudikatläran (en central del av rättskälleläran) de jure och de facto.
- Rättskällelärans förhållande till den elektroniska rättsinformationen – reaktiv, proaktiv eller båda?

En huvudavsikt med inlägget är att påminna om att automationen av informationsbehandling sällan är oskyldig och neutral. Tesen att IT 'bara är ett hjälpmedel' kan dölja detta. Påverkan på verksamheter är av olika slag:

Bild Informationsteknikens inverkan

- Hjälpmedel
- Katalysator
- Förstärkare
- Förändrare

2 Historiskt perspektiv

Bild Historiska glimtar

Med några korta tillbakablickar vill jag ge exempel på hur frågorna har tagit form och påminna om att utvecklingen pågått under relativt lång tid.

- (a) RIRA-systemet i USA 1968 (Reports and Information Retrieval Activities). Idén vara att stärka enhetligheten i rättstillämpningen hos de lokala skattekontoren. Inrapportering av frågor under behandling, central sammanställning i 'frågelistor', samråd om lösningar och beslut. Fungerade ej.
- (b) 1971 – HD vill inte vara i samma söksystem som hovrätterna. Regeringsrätten hade däremot inga invändningar när det gällde förhållandet till kammarrätterna.

(c) Diskussion i rättsvetenskapen om fulltextlagring och datoriserad sökning skulle innebära fixering av rättstillämpningen. Prejudikaten skulle förstärkas och rättstillämpningen låsas. Kraven på kännedom om existerande prejudikat skulle höjas. Gränsen mellan lagstiftning och rättstillämpning skulle alltmer suddas ut.

(d) Rättigheterna till förädlad rättsinformation blev föremål för rättslig prövning i USA, slutligen avgjord av Supreme Court 1999 (vägrad prövning). Kärande var West Group hos Thomson Corporation. Förenklat innebar utgången att West inte hade något skydd för betydande delar av sin förädlade information, bl.a. den så kallade 'star pagination' som informerade om sidbrytningen i officiella rättsfallssamlingar (legal reporters) och uppgifter om citering av andra avgöranden i domar ('parallel citations').

(e) Uppdelningen av 'användarna' i specialister och lekmän återkommer i många sammanhang. Ett exempel är webbtjänsten 'Find Law' som har olika söksystem för 'professionals' och 'the public'. Skillnaden kan typiskt beskrivas så att där söksystemet för 'professionella' levererar ett rättsfallsreferat, levererar söksystemet för allmänheten en lista med FAQ och sammanfattande beskrivningar av olika rättsområden (t.ex. copyright basics).

3 Om rättskällevärdet

Rättskällevärdet kan ses snävt eller brett. Det breda perspektivet är det mest intressanta för diskussionen här. Men jag kommer att fokusera på framför allt den gren av rättskällevärdet som handlar om rättsavgöranden.

bild Prejudikat och praxis

Prejudikaten är en del av 'praxis'. Praxis omfattar inte bara prejudikatsinstanserna utan täcker också t.ex. hovrätternas och tingsrätternas avgöranden.

Steg 2 de jure

Prejudikaten kan ses *de jure* och *de facto*.

Perspektivet *de jure* syftar på den *normativa* prejudikatläran, d.v.s. det system med prejudikatinstanser och vägledande avgöranden som lagstiftaren sökt åstadkomma. I Sverige är prejudikatbundenheten *de jure* inte absolut utan relativ. Lägre rätt kan alltså välja att helt bortse från ett avgörande av en prejudikatinstans. I praktiken är detta sällsynt.

Steg 3 de facto

Perspektivet *de facto* syftar på att avgöranden kan få starkt genomslag i rättstillämpningen utan att utgöra prejudikat i normativ mening. Inom processrätten talar man om prejudikat som 'ett empiriskt begrepp'.

Gränsen mellan de jure och de facto är suddig och rörlig. Ett referat av ett HD-avgörande kan t.ex. bli föremål för kritik i doktrinen, en kritik som kan upprepas och förstärkas i sekundära referat och länkar. På så vis kan tolkningen ändras eller ett avgörande förlora i betydelse. Omvänt kan ett notisfall få en betydelse som HD inte själv tillmätt det. Praxis kan också generera vägledande avgöranden de facto.

Den normativa prejudikatläran har alltså frihetsgrader. Ju mer komplext informationssystemet som hanterar information om prejudikat och praxis blir, desto mer aktualiseras dessa frihetsgrader.

Den historiska tillbakablicken ger ett enkelt exempel i form av samtidig sökbarhet av HD- och hovrättsavgöranden. Idag kan man tänka sig långt mer intrikata strukturer, t.ex. att sökta rättsavgöranden ordnas med rankningsalgoritmer som tar hänsyn till citeringsmönster eller att utländska avgöranden länkas till svenska och påverkar tolkningar och bedömningar. En effekt av sådana förändringar kan bli att förhållandet mellan prejudikat och praxis blir mer komplicerat än det tidigare varit.

Också förhållandet mellan prejudikat och lag tenderar att bli mer komplicerat. Informationstekniken möjliggör att information om rättsavgöranden och information om föreskrifter kan blandas och integreras i ett gemensamt elektroniskt format. Ännu är 'expertsystem' av detta slag relativt få men de kommer sannolikt att bli allt fler och alltmer sofistikerade.

En speciell fråga gäller hur informationssystemen påverkar möjligheterna till kännedom om prejudikat och skyldigheten att ha god kännedom om prejudikat som kan ligga till grund för rättstolkningar och råd till klienter. Kraven kan successivt komma att förskjutas uppåt. Detta är en speciell aspekt som har att göra med ansvar för råd och beslut, med bedömningen av *ignorantia iuris* och även med principen *publicatio legis*. Ställs successivt allt högre krav på kunskaper hos rättslivets avnämare om rättens innehåll så måste också rättslivets producenter leva upp till högre krav på effektivt offentliggörande.

Producenter är inte bara myndigheterna utan också de privata aktörer som tillhandahåller rättsliga informationstjänster. Tidigt uppmärksammade bl.a. Europarådet konsumenternas behov av skydd. Ministerrådet antog en rekommendation år 1983 (No. R (83) 3 concerning the protection of users of computerised legal information services). Rekommendationen uttalar bl.a. att urvalet av information skall vara tillräckligt representativt eller i varje fall bestämt av tydligt redovisade standarder. Rekommendationen visar på olika skyddsfrågor som behöver diskuteras.

Enkelt uttryckt handlar det om kvalitetskrav och om behov och möjligheter att skilja ut den 'seriösa rättsinformationen'. Skyddet för beteckningen 'Svensk författningssamling' i lagen 1998:281 illustrerar vad det handlar om. Ett annat exempel ger försöket av Stiftelsen för rättsinformation att formulera generella kvalitetskrav på rättsdatabaser.

4 Styra utvecklingen eller vara styrd av utvecklingen?

De olika exemplen visar att den elektroniska rättsinformationen behöver fortsatt granskning i rättskällelärans perspektiv.

Bild Rundgång

Den ena ytterligheten innebär att den normativa rättskälleläran skall styra utvecklingen av informationssystemen. Det kan t.ex. handla om tydliga markörer som klargör vad som utgör prejudikat de jure och ser till att dessa redovisas utan sammanblandning med annan information.

Den andra ytterligheten innebär att låta teknikutvecklingen och utvecklingen av användningar successivt leda till olika förändringar av rättskälleläran.

I praktiken lär det bli fråga om en blandning av de båda alternativen. Ett kretslopp av påverkan och styrning.

Det viktiga är att hålla fast vid att rättsinformationssystemens utveckling och förändring måste ses i ljuset av en väl genomlyst rättskällelära.

Denna reviderade rättskällelära kan inte konstrueras abstrakt utan behöver praktiska erfarenheter från rättslivets umgänge med informationssökningssystemen.

Men den bör inte vara improviserad och omedveten. Då finns risken att tekniken bestämmer eller att tekniken blir outnyttjad på grund av brist på idéer om hur den kan stödja utvecklingen av ett väl fungerande rättssamhälle.